

Michael Rist

Cesta od konkurenční ekonomiky k sociální ekonomii

Podle přednášky pronesené na 2. vědeckém kongresu ekologického zemědělství od 23. do 25. 2. 1993 na Vysoké škole v Kasselu Witzenhausenu. „Výzkum v ekologickém zemědělství“, vydala Stiftung ökologischer Landbau, zvláštní vydání č. 42, s. 300-365, Dürkheim 1993

20. století je poznamenáno úsilím samostatných individualit směřujícím k nastolení sociálních poměrů na naší planetě. Na počátku století šlo o sociálnější charakter hospodářství. Začátek druhé poloviny tohoto století se nesl ve znamení úsilí o vytvoření sociálních poměrů vůči přírodě, vůči životnímu prostředí. Dnes stojíme před úkolem dovést oba tyto díly sociální otázky blíže k řešení.

Následující úvaha nemůže být pro svůj nevelký rozsah jiná než jen velmi rámcová. Na příkladu vzniku volného času a kapitálu, jakož i dělby práce má být ukázáno, jak jsou struktury sociálního organismu závislé na schopnostech lidí a jak se obojí může v budoucnu dále vyvíjet.

Ekonomika jako dílo člověka

Ekonomika není přírodním děním cizím člověku, ale výsledkem jeho vlastní činnosti. Abychom poznali její zákonitosti, postačí, když „pouze“ pochopíme své vlastní chování, a abychom je změnili tam, kde se ukáže být nerozumným. Je-li např. v etologii hospodářských zvířat možné porozumět chování těchto zvířat, pak by také mělo být možné pochopit naše vlastní chování.

Žijeme, abychom hospodařili, nebo hospodaříme, abychom žili?

Hospodářský život je dnes natolik dominantní, že si skutečně musíme položit otázku, zda je smysl lidského života vyčerpán jeho ekonomickou činností. Zdá se, že náš vzdělávací systém si vzal toto pojetí za vlastní, neboť jeho takřka jediným cílem je, aby z nás udělal použitelná kolečka v soukolí ekonomického procesu. Možná však, že toto formování naší osobnosti není správné a že je musíme prostřednictvím vlastního rozumu překonat.

Metodická východiska

Jako vědecká metoda by měla být využita nepředpojatá synergie přírodní a duchovní vědy, kterou Rudolf Steiner obsáhle uvedl ve svých gnozeologických spisech (Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung. Novalis Verlag Freiburg i. Brg. 1949 a Filosofii svobody). Rudolf Steiner tuto metodu navíc ve svém „Národohospodářském kurzu“ sám aplikoval na ekonomickou vědu, díky čemuž zde máme důležitý vzor, který by však neměl být dogmaticky přejímán, nýbrž pro každého srozumitelně rozvíjen.

Půda, práce, kapitál - přírodní zdroje, práce, duch

Podle klasické ekonomické teorie patří půda, práce a kapitál k primárním předpokladům hospodaření. Snadno přijdeme na to, že k těmto základním předpokladům patří vedle půdy i vzduch a voda. V zemědělství však předpokládáme též rostliny a zvířata. Nadto potřebujeme svou přirozenou tělesnost, abychom mohli být ekonomicky činní. Pod pojmem půda jsou proto v ekonomické vědě míněny vlastně veškeré přírodní podmínky.

Na tyto přírodní zdroje vynakládáme nejprve naši tělesnou práci, když je přizpůsobujeme naší potřebě, tedy když např. ze dřeva zhotovujeme skříň. K tomu nám však nestačí pouze ruce, kterými nás obdařila příroda, nýbrž buď my nebo jiní lidé jsme k tomu vynalezli nářadí jako pilu a hoblík. Tento vynález výrobních prostředků představuje vynaložení duchana práci, takže podle R. Steinera a H. Witzenna můžeme rozlišovat dva druhy práce: Práci zušlechťující, jíž zušlechťujeme přírodní zdroje se zřetelem na naši potřebu, a práci inkarnační, když necháváme svou inteligenci vplynout do výrobních prostředků a organizace práce. Zkušenost každého pracujícího člověka tak jasně dokládá, že materialistická ekonomická věda je vlastně nemožná, neboť jedním z podstatných výrobních faktorů je lidský duch.

Ještě zřetelnější je to u tvorby kapitálu. Není tomu tak, že by kapitál prostě existoval; kapitál musí být teprve vytvořen během hospodářského procesu. Proto také není základním předpokladem jako přírodní zdroje, práce a duch. Je-li kapitál jednou vytvořen, může být ovšem použit k tomu, aby podnítil lidi k uvedení vlastní práce a inteligence do hospodářského procesu. Není to však kapitál, kdo pracuje, nýbrž vždy jsou to lidé. Takzvané kapitálové výnosy jsou vždy výnosy lidské zušlechťující a inkarnační práce.

Nechají-li lidé vplynout svou práci a inteligenci ve formě úsilí, zlepšení výrobních prostředků nebo dělby práce do hospodářského procesu ve větším a geniálnějším objemu než dosud, pak se vyrobí totéž za menšího vynaložení času. Tím tedy vznikne při stejné potřebě nejprve volný čas.

S tímto volným časem lze nyní naložit různě. Stolař, který díky použití hoblovačky a jiných strojů zhotoví jednu skříň v polovičním čase, může takto získaného půl dne na jeden pracovní den využít k tomu, že půjde na procházku, čímž udělá něco pro své zdraví, že složí báseň, čímž udělá něco pro svůj duchovní život, nebo že převezme úřad starosty, čímž slouží životu právnímu.

Tento stolař však může také nadále pracovat celý den a zhotovit tak dvakrát tolik skříní než doposud. Své skříně pak může zákazníkům prodat za poloviční cenu (+ amortizační a provozní náklady jeho výrobních prostředků), neboť ačkoli pracuje s dvojnásobnou produktivitou, jeho životní potřeby se nezvýšily. Díky tomu získají odběratelé skříní od našeho stolaře určité množství volného času, poněvadž nyní potřebují o něco kratší dobu k tomu, aby pokryli svou takto poněkud nižší denní potřebu.

Onen stolař však může také prodávat skříně za stejnou cenu jako dříve. Díky dvojnásobné produkci tak docílí zisk, který použije ke zvýšení své vlastní životní úrovně, když si zakoupí jiné zboží nebo služby.

Samozřejmě, že rozdílné způsoby chování, které jsme zde popsali, se mohou také vzájemně kombinovat. V žádném ze tří uvedených případů však ani přes zvýšení produktivity práce vlastně ještě nevznikl žádný kapitál.

Teprve když stolař při stejné pracovní době, dvojnásobné produkci a stejných cenách svých skříní použije takto vzniklý zisk k tomu, aby vyvinul ještě efektivnější ekonomická opatření, vzniká investiční kapitál. Jestliže se tento proces neustále

opakuje, vzniká skutečně teoretická možnost neomezeného ekonomického růstu, který dnes naráží na hranice přírodních možností.

Tento teoreticky neomezený růst by však mohl být již daleko dříve - v rozumné kombinaci uvedených příkladů - nasměrován ve formě volného času nebo darovaných prostředků na podporu duchovního a právního života, to znamená na podporu kulturního pokroku a tím i k utváření a vývoji sociálního organizmu. Tím by se zabránilo nadprodukcí i nezaměstnanosti.

Dělbá práce

Pracovně-organizační prostředek zvýšení efektivity je dělbá práce. Ta však nadto obsahuje zvláštní sociální prvek. Neboť čím dále dělbá práce postupuje, tím méně žijí lidé ze svých vlastních výkonů, mnohem spíše z výkonů těch ostatních. Daří se mi pak o to lépe, o č hodnotnější, šetrnější vůči životnímu prostředí a levnější budou výrobky, dodané ostatními na trh. Ostatním se daří o to lépe, o č hodnotnější, šetrnější vůči životnímu prostředí a levnější budou výrobky, dodané na trh mnou.

Pokud bychom se chovali podle zásad solidarity, která v dělbě práce spočívá, tak by zde panovaly sociálně-ekonomické poměry. Protože se však mnozí lidé pokoušejí maximalizovat svůj vlastní zisk, vyústí tato snaha snadno v boj každého s každým.

Partnerská spolupráce, která by odpovídala dělbě práce, by mohla prakticky vypadat tak, že by se např. cihelny ve Švýcarsku spojily do svazu a cihly by pak na stavbu dodala vždy ta nejbližší cihelna, místo aby byly přepravovány přes celé Švýcarsko, jak je to běžné v konkurenční ekonomice. S takovou spoluprací jsou pak spojeny minimální přepravní náklady i zatížení životního prostředí, což je pro větší hospodářské oblasti než Švýcarsko ještě významnější.

Jak je vidět, byla by partnerská spolupráce dalším důležitým prostředkem zvýšení efektivity. Samozřejmě, že takové spojení by nemělo být jako monopolní postavení zneužito k neoprávněnému zvyšování cen, což je však díky poznání závislosti jednoho na výkonech, na ochotě a možnostech druhých beztoho nerozumné.

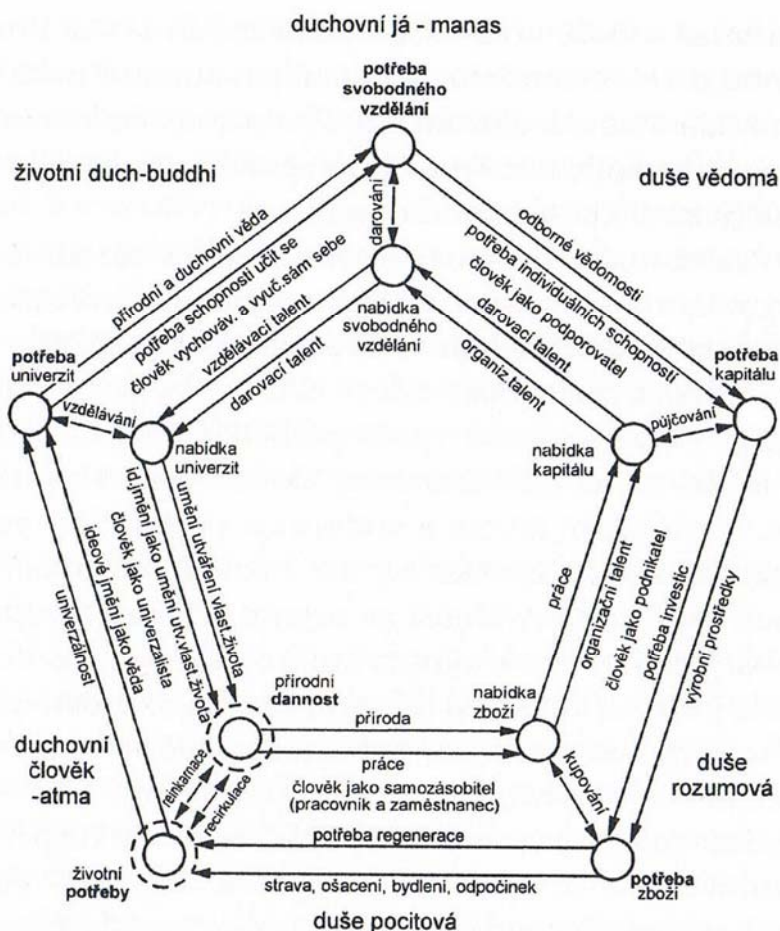
Je zřejmé, že ovce nemůže žít mezi vlky, avšak jako člověk má každý z nás možnost překonat sám v sobě svou vlčí povahu a časem prostřednictvím osvěty a příkladu podnítit k rozumnému chování i ostatní.

Utváření sociálního organizmu jako sebe utváření lidí

To, co zde bylo uvedeno, může být samozřejmě označeno za utopii, postrádající jakoukoli reálnost. Dokud lidé vězí ve svém egoizmu, nelze prý doufat v sociální poměry. To však pouze potvrzuje naše poznatky, neboť společenské struktury jsou pouze výrazem lidských ctností a nectností, pročež je utváření sociálního organizmu sebeutvářením lidí. To však vůbec nepostrádá jakoukoli reálnost, nýbrž je stále reálnější. Neboť v ekonomickém procesu jsou všichni jeho účastníci vychováváni k věcné práci. A neustále také přibývá lidí, kteří se nechtějí prostě jen nechat zaměstnat tím, kdo nabízí nejvíc, ale chtějí vědět, nač vynakládají své schopnosti. Občané, angažovaní v ochraně životního prostředí, zasazující se o přirozený chov zvířat, stejně jako existence biologického a biologicko-dynamického zemědělství nadto ukazují, že narůstající počet lidí vůbec nezajímá maximalizace zisku, nýbrž utváření sociálních poměrů. Rostoucí množství nadací, využívajících svých prostředků ke kulturnímu pokroku, je vzorem i pobídkou stále většímu okruhu lidí.

Tímto způsobem je tok práce a kapitálu usměrňován svéprávnými občany ve směru budoucí sociální ekonomie.

Na obrázku 1 je znázorněna evoluce sociálního organismu na základě lidského vývoje. Člověk jako samozásobitel vynakládá svou práci na přírodní zdroje. Aplikací ducha na práci se člověk vyvíjí v podnikatele, čímž je možný vznik přebytků. Podporovatel přichází na to, že neomezený ekonomický růst nemůže být cílem života a podporuje proto vyšší poznání ve vztahu člověka a světa, takže si lidé uvědomují svou zodpovědnost za ostatní lidi i za životní prostředí. Zhruba k tomuto stupni jsme se dnes dostali; proto usilujeme o ochranu životního prostředí, přirozený chov zvířat, biologické zemědělství a partnerskou spolupráci v ekonomickém životě. Člověk vychovávající sám sebe se chápe těchto úkolů nejprve sám u sebe a vyvíjí se tak v univerzalistu, který pokud možno všechno prohlédá a vytváří si schopnost zasahovat všude tam, kde se nedostává sociálně-estetické formující síly. Přitom se uplatňují i vývojové stupně člověka - duše pocitová, duše rozumová, duše vědomá, duchovní já (manas), životní duch (buddhi) a duchovní člověk (atma) - jak je popsal Rudolf Steiner ve své Teosofii.

Nákres 1: Evoluce sociálního organismu na základě lidského vývoje

Nechceme se však oddávat žádným iluzím. Mohutné jsou retardující síly, které mocí a sváděním usilují o opak. Avšak v rozumu a vytrvalosti máme přece mocné spojence. A koneckonců bychom my všichni ani nebyli zde, kdyby nám sociální utváření našeho vnějšího i vnitřního světa neleželo na srdci.

Shrnutí

Překonání vykořisťování člověka člověkem i přírody je charakteristické pro samostatnou činnost lidí 20. století. Dnes stojíme před úkolem dát sociální podobu jak ekonomice tak i našemu životnímu prostředí. V pouhém náčrtu jsme se zde na dvou příkladech pokusili ukázat, že kořeny nesociálních poměrů nespočívají v ekonomice, ale v člověku. Navzdory retardujícím momentům však přesto můžeme rozumným a vytrvalým sebeutvářením tyto slabiny překonat a postupně tak budovat sociální organizmus.